

İngilis ədəbiyyatında feminist utopiyasının başlanğıcı

Vüsalə Ağabəyli

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dillər Universiteti. Azərbaycan.
E-mail: vusale.agabeyli@gmail.com

Annotasiya. İngilis utopiya ədəbiyyatında qadınların yeri və təsvirindən danışsaq, iki müəllifi qeyd etməliyik – Margaret Kavendiş və Sarah Skot. M.Kavendiş yaradıcılığı ilə yeni bir janrdə yeni istiqamət formalaşdırdı, elmi fantastik bədii ədəbiyyatda qadın problemini təsvir etdi. Sarah Skot isə həm həyatı, həm də yaradıcılığı ilə özünəməxsus səpkidə fəaliyyət göstərdi.

Gender probleminin bədii ədəbiyyatda fərqli janrlarda, fərqli bədii vasitələrlə təsviri verilmişdir. Məsələnin utopiya əsərlərində təqdimatı isə ikili xüsusiyyət daşıyır. Gender, xüsusilə, feminizm problemləri öz-özlüyündə utopikdir, xəyalidir. Bədii ədəbiyyat da əslində xəyal dünyasıdır, lakin reallıqdan qidalanan, onu əks etdirən dünyadır. Real həyatda həllinə nail ola bilmədiyimiz və ya müzakirəsinə cəsarət etmədiyimiz bir çox məsələlər məhz bədii ədəbiyyatda daha xətersiz şəkildə əksini tapır. Patriarxal bir cəmiyyətdə fikir bildirməyə cəsarət etmiş yazıçılar üçün də məhz bu səbəbdən bədii ədəbiyyat, xüsusilə utopiya ədəbiyyatı ən əlverişli vasitələrdəndir.

“Alovlu dünya” sosial siyasi problemlərin mənəşəsində sıxılan XVII əsr İngiltərəsində bir qadının heç kimdən çəkinmədən idarə edə biləcəyi bir dünya, xəyali dünya yaratmaq cəhdidir. Onun sələfi hesab edə biləcəyimiz “Millenium zalı” isə xarakterinə görə dövrün ən inkişaf etmiş ölkələrindən müəyyən qədər fərqlənsə də, eyni intensivlikdə problemlərlə üzləşən İngiltərədə diqqətdən kənar qalan gender probleminə diqqət yönəltmək cəhdidir.

Təbii ki, bu zaman müəlliflər öz dövrlərinin ideoloji təsirindən uzaqlaşa bilməzdi. Buna görə də, hər iki əsəri oxuyan zaman onların qələmə alındığı dövrü, müəlliflərin təsirləndiyi ideologiya nəzərə alınmalıdır.

Açar sözlər: utopiya, qadın, cəmiyyət, feminizm, gender

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 18.03.2021; qəbul edilib – 09.04.2021

Beginning of feminist utopia in the English literature

Vusala Aghabayli

Doctor of Philosophy in Philology
Azerbaijan University of Languages. Azerbaijan.
E-mail: vusale.agabeyli@gmail.com

Abstract. Speaking about the place and depiction of women in English utopian literature we need to mention two authors – Margaret Cavendish and Sarah Scott. M. Cavendish created a new path in the new direction in her works, she described women problem in science fiction. Sarah Scott has unique activity both in her creative writings and in her life. Gender problem is described in different genres through different literary methods. However, its depiction in utopian fiction has an ambiguous character. Solutions of gender problems, especially feminism are often illusionary. Literature itself is the reflection of illusion too, but it is an illusion rooted in reality. The problems that cannot find a solution or cannot be discussed in the real world can be described in literary works directly or indirectly. Hence, for the writers who dare to join polemics in a patriarchal society, literature is the most convenient form of expression.

“Blazing World” is a woman’s desire to create her own world, an illusionary world in the 17th century England that was struggling with social and political issues. Its predecessor, “Millennium Hall” is a desire to attract attention to the gender problem in England, a powerful country struggling with social and political issues that differed from the previous century for their character but not in density.

Naturally, the authors could not avoid the influence of the ideology of the time. Therefore, while reading, it is important to bear in mind the time and ideology of the period in which the works were written.

Keywords: utopia, woman, society, feminism, gender

Article history: received – 18.03.2021; accepted – 09.04.2021

Giriş / Introduction

Bədii ədəbiyyatın yarandığı cəmiyyətin ictimai – siyasi mühiti ilə əlaqəli şəkildə inkişafı danılmazdır. Bu mənada bədii ədəbiyyat həm mövcud problemlərə işıq tutur, onların həlli yollarını bədii şəkildə təqdim edir, həm də baş verən hadisələri izləməyə müəyyən dərəcədə yardım edir. İstənilən dövrün ədəbiyyatını nəzərdən keçirdikdə, qadın problemini görmək mümkündür. Lakin bu məsələ və məsələyə yanaşma dövrlərə və əsrlərə görə fərqlənir. Yəni qadın məsələsinin və ya qadın varlığının təqdimatı dövrlərə və üslublara görə dəyişir, fərqlənir. Başqa bir məsələ də var ki, XX əsrə qədər qadın məsələsi gender problemi adı altında təd-

qiq olunmurdu. İdeoloji baxımdan "qadın məsələsi" həm də özünün birözlülüyünü itirib, müxtəlif yönlü olmuşdur. Əsas problem – ölkənin inkişaf yolları cəmiyyəti bütünlükdə təbəqələndirdiyi kimi, qadınlar arasında da ayrı-seçkiliyə səbəb olmuşdur [1, s.10]. XX əsrdən sonrakı mərhələlərdə isə qadın məsələləri feminist tədqiqatçıların və daha sonra isə gender tədqiqatçılarının obyektinə çevrilir. "Qadın məsələsi" qadınların cəmiyyətdəki vəziyyəti, onların asılılıqdan azad olmaları proqramının əsaslandırılmasını və ictimai həyatın bütün sahələrində kişilərlə eyni hüquqa nailolma yollarının dərk edilməsini nəzərdə tutur [2, s.23].

Əsas hissə / Main Part

Feminist utopiyası özündə bədii ədəbiyyatın təqdim etdiyi iki problemlə birləşdirir. Feminizm dövrümüzdə əsas müzakirə olunan məsələlərdən biri olub cəmiyyətdə gender bərabərliyi məsələsinə müxtəlif istiqamətli yanaşmalar təqdim edir. Feminist düşüncə tərzini ilkin olaraq, özünü publisistikada tapır, daha sonra isə nəzəriyyəyə keçid edir [3, s.35]. Xüsusilə, qadın bərabərsizliyinin təbiətini dərk edən feminist müəlliflər, Qərb mədəniyyətinin bütünlüklə patriarxal xarakterə malik olduğunu bildirərək, cəmiyyətdə kişilərin dominant rol oynadığını, qadınların isə sosial mühitdə “ikinci varlıq” və ya “qeyri-varlıq” olaraq qəbul edildiyini təsdiq etməyə çalışırdılar [4, s.118]. Sosial təhlilin yeni perspektivlərini açaraq, patriarxal mə-

dəniyyətin müxtəlif sahələrə təzahürünü yəni-dən nəzərdən keçirməyə başladılar.

Utopiya isə hansısa mənada yaxşı yer, problemsiz məkan anlamına gəlir. İngilis ədəbiyyatında XVI əsrdən başlayaraq yaranan utopiya ədəbiyyatı elə ilk dövrdən qadın problemini də əhatə edir. Bunun ən bariz nümunəsi Marqaret Kavendiş yaradıcılığıdır. Daha bir maraqlı doğuran əsər isə Sarah Skotun qələminin məhsuludur. Biz onların yaradıcılığından iki əsəri ilk feminist utopiya əsəri olaraq təhlil edirik. Bu əsərlərin ingilis ədəbiyyatında yeni bir istiqamət yaratdıqlarını desək yanılmırıq.

“Alovlu dünya” ilk qadın utopiyası kimi

Bəzən bədii ədəbiyyat ən xətersiz ifadə vəsi-təsidir, xüsusən patriarxal bir cəmiyyətdə fikir bildirməyi seçmiş bir qadın yazıçı üçün. Yunan

dilində yaxşı yer mənasını ifadə edən “utopiya” isə bunun üçün ən uğurlu seçim hesab oluna bilər. XVII əsr İngiltərədə böyük əhəmiyyətli siyasi proseslərin getdiyi, ölkənin tarixində ilk və son dəfə bir kralın edam edildiyi, vətəndaş müharibəsi, Kromvel hökuməti və nəhayət, monarxiyanın bərpası ilə yaddaqalan bir dövrdür. Bu keşməkeşli hadisələrin baş verdiyi dövəmdə yaşamış və gedən proseslərlə birbaşa əlaqəsi olan Nyukas Hersoginiası Marqaret Kavedniş dövrünün maraqlı və yaddaqalan nümayəndələrindəndir. M. Kavendiş birinci Çarlzın edamından sonra əri ilə birgə sürgündə qalmış və yalnız monarxiyanın bərpasından sonra vətəninə qayıda bilmişdi. O, London kral cəmiyyəti iclasında iştirak edən ilk qadındır. Fəlsəfi və elmi yazıları ilə seçilən M.Kavendiş elmi fantastik janrın da ilk nümayəndələrindəndir. Onun “Alovlu dünya” (Blazing world 1666) əsəri bir qadın tərəfindən qələmə alınmış ilk utopiya əsəri kimi də qeyd oluna bilər.

Əsər dəniz səyahəti zamanı yolunu itirərək naməlum bir dünyaya aparılan və o dünyanın imperatriçəsinə çevrilən qadıncıdan bəhs edir. Bu dünyanın idarəçiliyini öz öhdəsinə götürən qadın hər kəsi təbii bacarığına görə vəzifələrə bölərək elm, texnika, təbiət haqqında biliklərə yiyələnir. Təbii bacarıq deyərəkən heç də insanı nəzərdə tutmur. Bu diyarda satırlar, ayı adamlar, tülkü adamlar və s. məskunlaşıb. Onların hər biri müəyyən bir sahədə bacarıqlıdır, “The bear-men were to be her experimental philosophers, the bird-men her astronomers, the fly-, worm- and fish-men her natural philosophers, the ape-men her chemists, the satyrs her Galenic physicians, the fox-men her politicians, the spider- and lice-men her mathematicians, the jackdaw-, magpie- and parrot-men her orators and logicians, the giants her architects, etc.” – Ayı adamlar onun təcrübə filosofları, quş adamlar onun astronomları, milçək, qurd və balıq adamlar təbiət filosofları, meymun adamlar kimyagərləri, satenlər Galenik həkimləri, tülkü adamlar siyasətçiləri, hörümçək və bit adamları onun riyaziyyatçıları, qarğalar, sağsağanlar və tutuquşular onun natiqləri və məntiqçiləri, nəhəngləri, devlər onun memarları və s. [5]. Təbii zənginliyi, qiymətli daş-qaşları ilə seçilən bu diyarda hakimiyyət monarxiyadır. Bu

rada Kavendişin müasiri olduğu dövrdəki siyasi hadisələrə münasibətini, mütləq monarxiyanı ən düzgün idarəetmə forması hesab etdiyini görürük.

M.Kavendiş özünü də əsərin obrazlarından biri kimi təsvir edir. İmperatriçə ruhların məsləhəti ilə özünə köməkçi kimi məhz Nyukas Hersoginiasını seçir. Kavendişin əsərində insanın cismi və ruhu arasında bölgü vardır və cisimdən asılı olmadan ruh səyahət edə bilər. Bu minvala səyahət edən Hersoginiası imperatriçə ilə platonik sevgili olur və dünyanı səyahət edir. Çox keçmir ki, Hersoginiası özü də şəxsən idarə edə biləcəyi bir ölkə fəth etmək arzusuna düşür. Onu bu fikirdən daşıdıran ruhlar bunun əvəzində xəyali bir dünya qurmasının daha zərərsiz olacağını bildirir. Burada bir məqama toxunmaq istədik. Marqaret Kavendiş əsərin əvvəlində belə bir əsər yazmasını bu cür izah edir, “I cannot be Henry the Fifth, or Charles the Second, yet I endeavour to be Margaret the First; and although I have neither power, time nor occasion to conquer the world as Alexander and Caesar did; yet rather than not to be mistress of one, since Fortune and the Fates would give me none, I have made a world of my own: for which no body, I hope, will blame me, since it is in every one’s power to do the like” [5]. – Mən Beşinci Henri, ya da İkinci Çarlz ola bilmərəm, amma Birinci Margaret olmağa çalışıram; baxmayaraq ki, İskəndər və Sezar kimi dünyanı fəth etməyə nə gücüm, nə vaxtım, nə də imkanım var; yəni də birinin məşuqəsi olmaqdan, Bəxt və Talenin mənə heç birini verməyəcəyini bildiyim üçün öz dünyamı yaratdım; ümid edirəm ki, yaratdığım heç bir bədən məni günahlandırmayacaq.

Eynilə əsərin qəhrəmanları da özlərinin idarə edəcəyi xəyal dünyalarını qurmaqda azadlıqlar. Bu dövrün qadına verdiyi yeganə azadlıq kimi qəbul oluna bilər, qadın xəyal qurmaqda azadlıqdır. Kavendişin utopik dünyada qadınlara həsr etdiyi təsvir də maraqlıdır: “Truly, replied the Empress, I thought you had been either Jews, or Turks, because I never perceived any women in your congregations; but what is the reason, you bar them from your religious assemblies? It is not fit, said they, that men and women should be promiscuously together in time of religious

worship; for their company hinders devotion, and makes many, instead of praying to God, direct their devotion to their mistresses. But, asked the Empress, have they no congregation of their own, to perform the duties of divine worship, as well as men? No, answered they: but they stay at home, and say their prayers by themselves in their closets. Then the Empress desired to know the reason why the priests and governors of their world were made eunuchs? They answered, to keep them from marriage: for women and children most commonly make disturbance both in church and state. But, said she, women and children have no employment in church or state. Tis true, answered they; but although they are not admitted to public employments, yet are they so prevalent with their husbands and parents, that many times by their importunate persuasions, they cause as much, nay, more mischief secretly, than if they had the management of public affairs” [5].

Göstərilən bu məsələlər əslində müəllifin öz dövrünün qadınlarının cəmiyyətdəki yeri və mövqeyinə yanaşmasının ifadəsidir. Deməli, utopik bir dünya qursa belə, qəbul olunmuş qaydalardan qurtula bilməyəcəyik. Baxmayaraq ki, əsərin qəhrəmanı bir qadındır, həm də müstəsna gücə və ağıla malik bir insandır, əsərdə təsvir olunan utopik cəmiyyətdə də qadınların mövqeyi fərqli olaraq qalır.

İngilis ədəbiyyatında feminoutopia

İngiltərədə 1750-ci illərin əvvəlində qadınların bədii müzakirəsi üçün təşkil olunmuş bir icma fəaliyyət göstərirdi. Dövrü üçün yeni, inqilabi bir hərəkət olan müzakirələrdə qadınlarla yanaşı, kişilər də iştirak edə bilirdi. Bu, ingilis yazıçısı Sarah Skotun bacısının təşkilatçılarından olduğu “Bluestockings” cəmiyyəti idi. Sarah Skot feminist bədii tənqidində diqqəti cəlb etmiş müəlliflərdəndir. Onun 1762-ci ildə işiq

üzü görmüş “Millenium zalı” (Millenium Hall) romanı ilk feminist utopiyalarından hesab olunur. Əsərdə “The noble mansion...an assured asylum against every evil” [6] kimi təqdim olunan bir icma təsvir edilir. Əsas ideya əxlaqi dəyərlər və müəyyən dərəcədə qadının təhsili məsələsidir. Əsər qadının cəmiyyətdəki mövqeyini şikəst durum kimi nəzərdən keçirir.

Əsərin əvvəlində səyahətçi Corc Elison və yol yoldaşı Lamont pis hava şəraiti üzündən yolda qarşılarına çıxan bir icmada gecələməli olur. Corc Elisonun qohumu xanım Maynard burada yaşayır və digər qadınlar haqqında məlumat verir. Əsər boyu bu icmanın təsviri daxilində orada məskunlaşmış qadınların hekayəsini də oxuyuruq. Qadınlardan əlavə uşaqlar və kimsəsiz yaşlılara da rast gəlirik. Uşaqlar adətən onları arzulamayan insanlardan götürülür, qocalar və şikəstlər də eyni rəhmdilliklə qəbul edilir. Deməli, bu cəmiyyət bir xeyriyyəçilik cəmiyyətidir. Bu xeyriyyəçiliyə kişilərin yenedən tərbiyəsi də daxildir. Belə ki, əsərin sonuna doğru Lamont özü də mənəvi yüksəliş əldə edərək əsl xristian kimi üzərinə düşən vəzifələri dərk etmiş olur.

Müəllifin həyatı da əsərdə özünə yer tapmışdır. Obrazilardan biri olan Xanım Selvin yaşlı bir adamın tərbiyəsində böyümüşdür. Sarah Skot özü də bənzər şəkildə ana babası K.Middeltonun tərbiyəsilə böyümüşdü. Digər bir obraz, xanım Morqan əsərin müəllifi kimi uğursuz bir evlilik yaşamışdı və ərindən ayrıldıqdan sonra ən yaxın sirdaşı xanım Manseldir. Qeyd edək ki, Sarah Skot özü də əri ilə ayrılaraq qadın yoldaşlığını üstün tutmuş və uzun müddət xanım Barbara Montaqla yaxın münasibət saxlamışdı. S.Skot ərindən ayrıldıqdan sonra xanım Barbara ilə bərabər, əsərində təsvir etdiyi icmaya çox bənzər olan kasıb qadınlar üçün xeyriyyə cəmiyyəti təşkil etmişdi.

Nəticə / Conclusion

Əsərdə haqqında söhbət açılan obrazların, qadınların hər biri qüsursuz əxlaqi keyfiyyətləri ilə seçilir. Onların avtobiografik hekayələri oxucuları cəmiyyətin təsviri daxilində hər üzvlərinin də həyat hekayəsi ilə tanış edir.

Qeyd edək ki, əsər patriarxal bir cəmiyyətdə qələmə alınmışdır. Bu da onun mövcud vəziyyəti dəyişmək arzusu ifadə etdiyini əks etdirir. Bu mənada “Millenim Hall” özündən əvvəl yazılmış daha bir bədii utopiyanın, Margaret Kavendişin “Alovlu dünya” əsərinin sələfidir. Bu-

nunla bərabər, əsər dövrünün ideyalarından uzaq deyil. Obrazlar əsasən ləyaqət, fədakarlıq və dini etiqad kimi dövrün qadından tələb etdiyi əsas məziyyətlərə sahibdirlər.

Beləliklə, Sarah Skotun təsvir etdiyi ideal cəmiyyət sırf qadınların təsis və idarə etdiyi bir cəmiyyətdir. Bu mənada onun utopiyasını femi-noutopiya – qadınların yaşadığı yaxşı yer ad-

landırmaq, yanlış olmaz. S.Skotun yaşadığı dövrdə sosial problemlərlə əhatə olunmuş bir cəmiyyətdə qadın iqtisadi təzyiqa məruz qalırdı və yazıçı həm bədii yaradıcılığı, həm də şəxsi təşəbbüsü vasitəsilə bu problemləri müəyyən dərəcədə, bildiyi şəkildə həll etməyə cəhd edirdi.

Ədəbiyyat / References

1. Abasov Ə., Mirzəzadə R. Genderə giriş. Bakı, 2004.
2. Абукирова Н.И. Что такое гендер? // Общественные науки и современность. 1996, №6.
3. Андреева А.А. Некоторые проблемы феминистской философии // Вестник Спб ГУ, серия № 6. 1992.
4. Кон И.С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология. Ростов н/Д: Феникс, 2006.
5. <http://www.gutenberg.org/ebooks/51783>
6. <http://www.gutenberg.org/dirs/2/6/0/5/26050>

Начало феминистской утопии в английской литературе

Вюсала Агабейли

Доктор философии по филологии
Азербайджанский Университет Языков. Азербайджан.
E-mail: vusale.agabeyli@gmail.com

Резюме. Говоря о месте и изображении женщин в английской утопической литературе, необходимо упомянуть двух авторов – Маргарет Кавендиш и Сару Скотт. М.Кавендиш проложила новый путь в новом направлении в своем творчестве, она описала женскую проблему в научной фантастике. Сара Скотт ведет уникальную деятельность, как в творчестве, так и в жизни.

Гендерная проблема описывается в разных жанрах, разными литературными методами. Однако её изображение в утопической литературе носит неоднозначный характер. Решения гендерных проблем, особенно феминизма, часто иллюзорны. Сама литература тоже является отражением иллюзии, но это иллюзия, коренящаяся в реальности. Проблемы, которые не могут найти решения или не могут быть обсуждены в реальном мире, могут быть прямо или косвенно описаны в литературных произведениях. Следовательно, для писателей, которые осмеливаются вступать в полемику в патриархальном обществе, литература является наиболее удобной формой выражения.

«Пылающий мир» – это желание женщины создать свой собственный мир, иллюзорный мир в Англии 17-го века, которая боролась с социальными и политическими проблемами. Его предшественник, «Зал тысячелетия» – это желание привлечь внимание к гендерной проблеме в Англии, могущественной стране, которая борется с социальными и политическими проблемами, которые отличались от прошлого века своим характером, но не плотностью.

Естественно, авторам не удалось избежать влияния идеологии того времени. Поэтому при чтении важно помнить о времени и идеологии того периода, в котором были написаны произведения.

Ключевые слова: утопия, женщина, общество, феминизм, гендер